

حکم اثبات هلال ماه با محاسبات علم نجوم (بخش دوم)

نویسنده: جابر عبدالونده العازمی - ترجمه: مظهر نعمتی دزوری

دلایل مانعین (مخالفین) استدلالات و مناقشات: گروه مانعین حکم اثبات هلال ماه با دلایل نقلی و عقلی برای اثبات نظر خود استدلال نموده اند.

دلایل نقلی مانعین

• قرآن کریم:

”شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَ الْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ..... (البقره: ۱۸۵)

ترجمه: روزه، در چند روز معدود ماه رمضان است؛ ماهی که قرآن، برای راهنمایی مردم، و نشانه‌های هدایت، و فرق میان حق و باطل، در آن نازل شده است. پس آن کس از شما که ماه رمضان را دریابد، باید روزه بگیرد. ...

استدلال به این آیه چنین است که، شهود الشهر (مشاهده ی هلال اول ماه رمضان)، یا به معنی حضور در محل اقامت، به هنگام ماه رمضان و سفر نکردن در این ماه است و یا به معنی مشاهده ی هلال این ماه و علم به وجود ماه رمضان می باشد و علم به وجود ماه رمضان با دو امر متحقق می شود: روایت هلال اول ماه یا کامل شدن سی روز ماه قبلی (شعبان)، زیرا بقاء هر ماهی، یعنی تکمیل سی روزه ی آن، اصل است و این اصل، هم تنها با یک دلیل یقینی رها می شود و یقین به وجود ماه بعدی از دو راه است: ۱- رویت هلال ماه بعدی ۲- کامل شدن سی روز ماه فعلی]. [۱]

ایراد بر این استدلال: محاسبات فلکی زمان حاضر که ابتدای ماه قمری بعدی را نشان می دهد بصورت یک علمی قطعی و یقین آور در آمده است و این علم قطعی، سبب وجوب عمل براساس آن می گردد]. [۲]

• سنت پیامبر(ص):

الف (روایتی از ابوهریره (رض) که رسول خدا(ص) فرمودند:

«صُومُوا لِرُؤُوسِهِ، وَأَفْطِرُوا لِرُؤُوسِهِ، فَإِنْ غُبِّي عَلَيْكُمْ، فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ» [۳]

ترجمه: با دیدن آن (هلال) روزه بگیرید و با دیدن آن (هلال) افطار نمائید (عیدکنید) پس اگر ماه بر شما پوشیده شد، سی روز شعبان راتمام کنید.

استدلال: پیامبر (ص) روزه گرفتن در ماه رمضان را منوط به دیدن هلال ماه رمضان یا تکمیل سی روز ماه شعبان نموده و محاسبات فلکی را جایگزین رویت هلال ماه، ننموده است. [۴]

به این استدلال چنین پاسخ داده شده است که در روایات دیگری از پیامبر (ص) روایت شده که: «فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَفْطِرُوا لَهُ يَعْنِي أَوْ شَمَا پُوشیده شد پس بر اساس حساب منازل ماه عمل کنید.

ب (از ابن عمر به نقل از پیامبر خدا (ص) روایت است که فرمودند:

«إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسِبُ، الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا» يَعْنِي مَرَّةً تِسْعَةً وَعِشْرِينَ، وَمَرَّةً ثَلَاثِينَ» [۵]

ترجمه: «ما [مردم عرب، و یا قوم قریش، و یا همه امت] امت درس ناخوانده ای هستیم، نه می نویسیم و نه حساب می‌نمائیم ماه گاهی این قدر و و گاهی این قدر است.» یعنی: گاهی بیست و نه روز است، و گاهی سی روز.

استدلال: پیامبر (ص) امت را با وصف امی (درس ناخوانده) و غیر نویسنده و غیر حسابگر توصیف نموده است و منظور از حساب در اینجا، محاسبات نجومی می باشد، پس طبق این روایت، حکم روزه و غیر آن وابسته به رویت هلال گردیده است تا رنج و فشار از مردم به خاطر دشوار بودن محاسبات فلکی برداشته شود. [۶]

پاسخ به این استدلال: روایت ذکر شده، بیانگر حکم امت اسلامی در آن زمان بوده است اما امروزه نوشتن و محاسبه برای بیشتر مردم فراگیر و آسان می باشد. [۷]

ج (از ابو هریره و حسن (رض) به نقل از پیامبر (ص) روایت شده است:

«مَنْ أَتَى كَاهِنًا أَوْ عَرَّافًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ» [۸]

ترجمه : هرکس به نزد پیشگو و فالگیر برود آنچه را که می گویند باور کند به آنچه بر محمد(ص) نازل شده است کافر شده است.

استدلال : شارع مقدس توجه و اعتنا نمودن به سخن ستاره شناسان و طالع بینان و پیشگویان و حسابگران را جایز ندانسته است، زیرا که آنها از راهی می خواهند هلال ماه را ثابت کنند که در صحت و درستی طریقه ی آنها ، اختلاف شده و ثبوت ماه حتی برای خودشان نیز قطعی و مسلم نمی باشد، پس هر کسی برای اثبات هلال ، به نظرات آنها مراجعه کند، با این حدیث مخالفت ورزیده است. [۹]

پاسخ به این استدلال : این شبهه از آنجا ناشی می شود که در قدیم بسیاری از کسانی که محاسبات فلکی انجام می دادند ، پیشگوئی و فالگیری نیز می کردند اما در عصر ما علم ستاره شناسی جزء سحر و پیشگوئی به شمار نمی آید بلکه بر قواعد و پایه های علمی و تجارب محسوس و تحلیلات دقیق و منظم در پدیده های هستی استوار است. [۱۰]

• اجماع:

پاره ای از دانشمندان قائل به اجماع در جایز نبودن بکارگیری محاسبات فلکی جهت ثبوت ماههای قمری شده اند، [۱۱] شیخ الاسلام ابن تیمیه می گوید : مسلمانان بر عدم جواز بکارگیری محاسبات فلکی برای اثبات ماه های عربی اجماع نموده و پیرامون آن هیچ اختلافی از قدیم و جدید دیده نشده و تنها از برخی فقیهان متاخر جدید بعد از سیصد سال مخالفتی با آن شده است. [۱۲]

پاسخ به این استدلال : این اجماع در غیر مورد بحث است زیرا که علم نجوم امروزی همانی نیست که گذشتگان با آن آشنا بودند.

دلایل عقلی:

الف (مشروط شدن اثبات ماه قمری به رویت هلال یا تکمیل سی روز ماه قبلی ، موافق با هدف آسانگیری این دین است زیرا که رویت هلال ماه امری عمومی است که برای اکثر مردم از خواص و عوام انجام آن آسان است ، اما اگر اثبات ماه، منوط به محاسبات فلکی باشد ، پیامد آن دشواری و فشار بر مردم خواهد بود که این امر مغایر با مقاصد شریعت است. [۱۳]

پاسخ به این استدلال : امروزه محاسبات فلکی نه تنها آسان شده بلکه در بسیاری مواقع از رویت هلال ماه هم آسانتر می باشد. [۱۱۴]

- دلیل مادی وحسی (رویت هلال ماه) بر دلیل ظنی و محاسباتی (اثبات وجود هلال ماه براساس محاسبات فلکی) رجحان و برتری دارد، زیرا رویت ماه ، امری یقین آور است اما اثبات ماه با محاسبات فلکی براساس یک اندازه گیری اجتهادی صورت می گیرد که در آن خطا راه دارد و این خطا معمولاً در نتایج این محاسبات و تقویم هائی که ستاره شناسان آنها را در جراید و روزنامهها منتشر می کنند واقع می شود و همین سبب تفاوت میان این تقویم ها شده است. [۱۱۵]

پاسخ به این استدلال : علت اختلاف در برخی تقویم ها به دو امر مهم بر می گردد:

امر اول : برخی از این تقویمها از افراد متخصص و اهل فن و یا از مراکز معتبر علمی نجومی، صادر نمی شود بلکه از بعضی سالنامه نویس هائی صادر شده که علم و دانش این کار را به صورت فردی از کتب و جداول قدیمی که سالها از عمر آنها گذشته است آموخته اند و تقویم های ساخت این افراد برپایه های علم نجوم جدید که بر اصول علمی و تجارب دقیق استوار شده ، نمی باشد. [۱۱۶]

امر دوم : برخی از این اختلافات ، اختلاف در تعیین دقیق زمان تولد هلال ماه نیست بلکه منشأ این اختلافات بر سر توافق و قرارداد دانشمندان با یکدیگر است توضیح اینکه ، برخی از دانشمندان غیرمسلمان و مسلمان علم فلک مثل دکتر صالح العجیری ، زمانبندی ساعت گرینویچ لندن را مبنا قرار داده اند و طبق این ساعت چنین توافق نموده اند که اگر هلال ماه قبل از ساعت دوازده به وقت گرینویچ متولد شود پس شب فعلی ، شب اولین روز ماه است و اگر بعد از ساعت دوازده متولد شود پس شب فعلی ، شب آخرین روز ماه است (و شب بعدی ، اولین شب ما بعدی خواهد بود) اما برخی از دانشمندان دیگر (عمدتاً مسلمان) مثل کمیته ی تقویم مکه مکرمه ، غروب خورشید مکه مکرمه را مبنای توافق خود قرار داده اند که اگر غروب خورشید مکه قبل از تولد هلال ماه باشد پس شب فعلی ، شب آخرین روز ماه است و اگر غروب خورشید در مکه بعد از تولد هلال ماه اتفاق بیفتد، پس شب فعلی، شب اولین روز ماه به حساب می آید. [۱۱۷]

براین اساس در می یابیم که اختلاف در برخی تقویمها بدلیل عدم صدور همه ی آنها از یک منبع واحد علمی و توافق مبنائی است.

حکم اثبات هلال ماه با محاسبات علم نجوم (بخش نخست)

پی نوشت ها:

1. ۱، الكاسانى ، بدائع الصنائع، ۲/۲۲۰، ابن عبدالبر، الاستذكار، ۳/۲۷۶، ابن العربی، احكام القرآن ، ۱/۱۱۸، البهوتی، كشاف القناع ، ۲/۳۷۱.
۲. فقه الصيام ، قرضاوی، ص ۲۹ ، الزرقا، حول اعتماد الحساب الفلكی، مجله الفقه الاسلامی، جده ، عدد ۲ ، جزء ۲/۹۳۴، القضاء ، شرف ، ثبوت شهر القمری، مجله الدراسات، الاردن، عدد ۲، جلد ۲۶ ، ۱۹۹۹ م، ص ۴۴۹.
3. ۳، متفق عليه، بخاری، صحیح البخاری، كتاب الصيام، باب قول النبي(ص)إِذَا رَأَيْتُمُ الْهَالَ فُصُومُوا، وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَأَفْطِرُوا ، شماره ۱۸۱۰، ۲/۶۷۴، مسلم صحیح مسلم، كتاب الصيام ، باب وجوب صوم رمضان لرؤية الهلال، والفطر لرؤية الهلال. وأنه إذا غم في أوله أو آخره أكملت عدة الشهر ثلاثين يوما، شماره ۱۰۸۱، ۲/۷۶۲. متفق عليه، بخاری، صحیح البخاری، كتاب الصيام، باب قول النبي(ص) أنه قال لا نكتب ولا نحسب، شماره ۱۸۰۷، ۲/۶۷۴، مسلم صحیح مسلم، كتاب الصيام ، باب وجوب صوم رمضان لرؤية الهلال، والفطر لرؤية الهلال. وأنه إذا غم في أوله أو آخره أكملت عدة الشهر ثلاثين يوما، شماره ۱۰۸۱، ۲/۷۶۲.
4. ابن الهمام ، شرح فتح القدير، ۲/۳۱۸، القرافي ، الذخيره ، ۲/۳۱۴، ابن رشد بدايه المجتهد، ۱/۴۲۴، المرداوی، الحاوی الكبير، ۳/۴۰۷، النووی، المجموع، ۶/۱۷۹، البهوتی ، كشاف القناع، ۲/۳۷۱.
۵. متفق عليه، بخاری، صحیح البخاری، كتاب الصيام، باب قول النبي(ص) أنه قال لا نكتب ولا نحسب، شماره ۱۸۰۷، ۲/۶۷۴، مسلم صحیح مسلم، كتاب الصيام ، باب وجوب صوم رمضان لرؤية الهلال، والفطر لرؤية الهلال. وأنه إذا غم في أوله أو آخره أكملت عدة الشهر ثلاثين يوما، شماره ۱۰۸۱، ۲/۷۶۱.
۶. ابن حجر، احمد بن على العسقلانی، ت ۸۵۲ هـ، فتح الباری شرح صحیح البخاری، ط ۱، ۱۴ م، دار الفیحاء، دمشق ، ۱۹۹۷ م، ۴/۱۶۳.
۷. الصديقي ، فقه المستجدات في باب العبادات، ص ۲۵۸.

٨ . صحيح، الحاكم، محمد بن عبدالله النيشابوري، ت ٤٠٥ هـ، المستدرک على الصحيحين، تحقيق مصطفى عبدالقادر، ط١، ٤ م، دارالكتب العلميه، بيروت، ١٩٩٠ م، كتاب الايمان، شماره ١٥، ٤٩/١، وقال صحيح على شرط الشيخين، ووافقه الذهبي في التلخيص، واحمد، احمد بن حنبل الشيباني، ت ٢٤١ هـ، مسندالامام احمد، موسسه قرطبه، القايره، شماره، ٩٥٣٢، ٤٢٩/٢، وقال شيخ شعيب الاناوط: حديث حسن، رجاله ثقات رجال صحيح.

٩ . ابن نجيم، البحر الرائق، ٤٦٠/٢، ابن عابدين، محمد امين بن عمر، ت ١٢٥٢ هـ، تنبيه الغافل والسنان على احكام هلال رمضان، ص ٩٦، در ضمن چهار مقاله زير نظر اشرف حسن اسبر چاپ شده است، ط١، دارابن حزم، بيروت، ٢٠٠٠ م، القاضى عبدالوهاب، المعونه، ٢٨١/١.

١٠ . الزرقا، حول اعتماد الحساب الفلكى لتحديد بدايه الشهور، مجله الفقه الاسلامى، عدد ٢، الجزء ٩٣٥/٢، ابو رقيه، اثبات الاهلهف مجله الشريعه والدراسات الاسلاميه، ص ٤٠٤.

١١ . العيني، البنايه، ١٧/٤، الباجى، المنتقى شرح موطأ الامام المالک، ط١، دارالكتاب العربى، بصر، ١٣٣١ هـ، ٣٨/٢.

١٢ . ابن تيميه، مجموع فتاوى شيخ الاسلام، ١٣٢/٢٥.

13 . ابن تيميه، مجموع فتاوى شيخ الإسلام، ١٣٦/٢٥، ابن باز، مجموع فتاوى و مقالات متنوعه لعبد العزيز بن باز ١١٢/١٥.

١٤ . الزرقا، حول اعتماد الحساب الفلكى لتحديد بدايه الشهور القمري مجله الفقه الاسلامى العدد ٢، الجزء ٩٣١/٢

١٥ . أبو زيد فقه النوازل، ٢١٦/٢.

16 . شرف القضاء، ثبوت الشهر القمري مجله دراسات، الاردن، العدد ٢، المجلد ٢٤، ١٩٩٩ م، ص ٤٥٠،

١٧ . المنيع، مجموع فتاوى و بحوث، ص ٢٦٥.

١] . [الكاسانى ، بدائع الصنائع، ٢٢٠/٢، ابن عبدالبر، الاستذكار، ٢٧٦/٣ ، ابن العربي، احكام القرآن ، ١١٨/١ ، البهوتى، كشاف القناع ، ٣٧١/٢.

٢] . [فقه الصيام ، قرضاوى، ص ٢٩ ، والزرقا، حول اعتماد الحساب الفلكى، مجله الفقه الاسلامى، جده ، عدد ٢ ، جزء ٩٣٤/٢، القضاء ، شرف ، ثبوت شهر القمري، مجله الدراسات، الاردن، عدد ٢، جلد ٢٦ ، ١٩٩٩ م، ص ٤٤٩.

٣] . [متفق عليه، بخارى، صحيح البخارى، كتاب الصيام، باب قول النبى(ص) إذا رأيت الهلال فصوموا، وإذا رأيتموه فأفطروا ، شماره ١٨١٠، ٦٧٤/٢، مسلم صحيح مسلم، كتاب الصيام ، باب وجوب صوم رمضان لرؤيه الهلال، والفطر لرؤيه الهلال. وأنه إذا غم فى أوله أو آخره أكملت عده الشهر ثلاثين يوماً ، شماره ١٠٨١، ٧٦٢/٢ . متفق عليه، بخارى، صحيح البخارى، كتاب الصيام، باب قول النبى(ص) أنه قال لا نكتب ولا نحسب، شماره ١٨٠٧، ٦٧٤/٢، مسلم صحيح مسلم، كتاب الصيام ، باب وجوب صوم رمضان لرؤيه الهلال، والفطر لرؤيه الهلال. وأنه إذا غم فى أوله أو آخره أكملت عده الشهر ثلاثين يوماً ، شماره ١٠٨١، ٧٦٢/٢.

٤] . [ابن الهمام ، شرح فتح القدير، ٣١٨/٢، القرافى ، الذخيره ، ٣١٤/٢، ابن رشد بدايه المجتهد، ٤٢٤/١، المرداوى، الحاوى الكبير، ٤٠٧/٣، النووى، المجموع، ١٧٩/٦، البهوتى ، كشاف القناع، ٣٧١/٢.

٥] . [متفق عليه، بخارى، صحيح البخارى، كتاب الصيام، باب قول النبى(ص) أنه قال لا نكتب ولا نحسب، شماره ١٨٠٧، ٦٧٤/٢، مسلم صحيح مسلم، كتاب الصيام ، باب وجوب صوم رمضان لرؤيه الهلال، والفطر لرؤيه الهلال. وأنه إذا غم فى أوله أو آخره أكملت عده الشهر ثلاثين يوماً ، شماره ١٠٨١، ٧٦١/٢.

٦] . [ابن حجر، احمد بن على العسقلانى، ت ٨٥٢ هـ، فتح البارى شرح صحيح البخارى، ط ١، ١٤ م، دارالفيحاء، دمشق ، ١٩٩٧ م، ١٦٣/٤.

٧] . [الصدىقى ، فقه المستجدات فى باب العبادات، ص ٢٥٨.

٨] . [صحيح، الحاكم، محمد بن عبدالله النيشابورى، ت ٤٠٥ هـ، المستدرک على الصحيحين، تحقيق مصطفى عبدالقادر، ط ١، ٤ م، دارالكتب العلميه، بيروت ، ١٩٩٠ م، كتاب الايمان ، شماره ١٥، ٤٩/١،

وقال صحيح على شرط الشيخين، ووافقه الذهبي في التلخيص، واحمد، احمد بن حنبل الشيباني، ت ٢٤١ هـ ، مسندالامام احمد، موسسه قرطبه، القايره، شماره، ٩٥٣٢، ٤٢٩/٢، وقال شيخ شعيب الاناوط: حديث حسن، رجاله ثقات رجال صحيح.

[٩]. [ابن نجيم، البحر الرائق ، ٤٦٠/٢، ابن عابدين، محمد امين بن عمر، ت ١٢٥٢ هـ، تنبيه الغافل والسنان على احكام هلال رمضان، ص ٩٦، در ضمن چهار مقاله زير نظر اشرف حسن اسبر چاپ شده است، ط ١، دارابن حزم، بيروت، ٢٠٠٠ م، القاضي عبدالوهاب، المعونه ، ٢٨١/١.

[١٠]. [الزرقا ، حول اعتماد الحساب الفلكى لتحديد بدايه الشهور، مجله الفقه الاسلامى، عدد ٢، الجزء ٩٣٥/٢، ابو رقيه ، اثبات الاهلهف مجله الشريعة والدراسات الاسلاميه، ص ٤٠٤.

[١١]. [العيني ، البنايه ، ١٧/٤، الباجى، المنتقى شرح موطأ الامام المالك، ط ١، دارالكتاب العربى، بصر، ١٣٣١ هـ، ٣٨/٢.

[١٢]. [ابن تيميه ، مجموع فتاوى شيخ الاسلام ، ١٣٢/٢٥ .

[١٣]. [ابن تيميه، مجموع فتاوى شيخ الإسلام، ١٣٦/٢٥، ابن باز، مجموع فتاوى و مقالات متنوعه لعبد العزيز بن باز ١١٢/١٥ .

[١٤]. [الزرقا، حول اعتماد الحساب الفلكى لتحديد بدايه الشهور القمري مجله الفقه الإسلامى العدد ٢، الجزء ٩٣١/٢.

[١٥]. [أبو زيد فقه النوازل، ٢١٦/٢.

[١٦]. [شرف القضاء، ثبوت الشهر القمري مجله دراسات، الاردن، العدد ٢ ، المجلد ٢٦، ١٩٩٩م، ص ٤٥٠،

[١٧]. [المنيع،مجموع فتاوى و بحوث،ص٢٦٥.